

3. Кайндль Р.Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Чернівці. Видавництво газети «Молодий буковинець», 2000. 208 с.

4. Концепція національно-патриотичного виховання дітей та молоді. URL: <http://pnpn.edu.ua/ua/files/vr/knpvdm16062015.doc>

5. Пасічник Л. Традиційне ансамблеве народно-інструментальне мистецтво Прикарпаття в контексті сучасної культури // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики. Когнітивне музикознавство : зб. наук. статей ХНУМ ім. І. П. Котляревського. Харків : ХНУМ ім. І. П. Котляревського, 2017. Вип. 46. С. 366–382.

6. Сідлецька Т. Практична культурологія. Історія народно-оркестрового виконання України. Частина І. : навч. посібник. Вінниця. ВНТУ, 2011. 122 с.

7. Терен І. Ватра над Сокол-горою. Чернівці : Букрек, 2003. 59 с.

8. Яворницький А. Історія запорозьких козаків. Київ : Наукова думка, 1990. С. 39.

REFERENCES

1. Huminska, O. (2004). Interaktyvni metody na urokakh muzyky [Interactive methods at music lessons]. *Zavuch*, 32, 4-10.

2. Bulynha, K. (2018). Trembita yak symbol hutsulskoi kultury [Trembita as a symbol of Hutsul culture]. *Mystetstvo ta Osvita [Art and Education]*, 1(87), 20-23.

3. Kaindl, R. F. (2000). Hutsuly: yikh zhyttia, zvychai ta narodni perekazy [Hutsuls: Their life, customs and folk retellings]. Chernivtsi: Vydavnytstvo hazety «Molodyi bukovynets».

4. Kontseptsiiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi [Concept of national-patriotic education of children and youth]. Retrieved from <http://pnpn.edu.ua/ua/files/vr/knpvdm16062015.doc>

5. Pasichniak, L. (2017). Tradytiine asambleve narodno-instrumentalne mystetstvo Prykarpattia v konteksti suchasnoi kultury [Traditional ensemble of folk instrumental art of Precarpathian region in the context of modern culture]. In *Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky. Kohnityvne muzykoznavstvo: zb. nauk. statei KHNUM im. I.P.Kotliarevskoho Vol. 46* (pp. 366-382). Kharkiv: KHNUM im. I.P.Kotliarevskoho.

6. Sidletska, T. (2011). Praktychna kulturolohiia. Istoriiia narodno-orkestrovoho vykonannia Ukrainy: Vol.1 [Practical Cultural Studies. History of folk-orchestral performance of Ukraine]. Vynnytsia: VNTU.

7. Teren, I. (2003). Vatra nad Sokil-horoiu [Fire over Mount Sokil]. Chernivtsi: Bukrek.

8. Yavornytskyi, A. (1990). Istoriiia zaporozkykh kozakiv [History of Zaporozhian Cossacks]. Kyiv: Naukova dumka.

Крючкова Л. Ф., учитель музыкального искусства, Вишницкая специализированная школа-интернат I–III ступеней с углубленным изучением циклов и курсов художественно-эстетического направления имени Назария Яремчука, г. Вишница, Черновицкая обл., e-mail: ljbjbowk@ukr.net

Украинские народные музыкальные инструменты: отдельные формы и методы изучения.

Актуализируется вопрос ознакомление учащихся с украинским народным музыкальными инструментами на уроках искусства и во внеурочной работе. Предлагаются отдельные формы и методы работы со школьниками, способствующие познанию учениками особенностей внешнего вида, строения и звучания украинских народных музыкальных инструментов, в частности: восприятие и обсуждение произведений художников Карпатского региона с изображением украинских народных музыкальных инструментов, слушание музыкального фольклора своего края со звучанием этих инструментов, познание особенностей их звучания во время музыкальных фестивалей и конкурсов, участие в мастер-классах по игре и изготовлению элементарных музыкальных инструментов от мастеров, экскурсии и виртуальные путешествия музеями народного искусства с целью ознакомления с уникальными экспонатами – старинными украинскими народными музыкальными инструментами.

Ключевые слова: украинские народные музыкальные инструменты, формы и методы, уроки искусства, внеурочная работа.

L.F. Kriuchkova, teacher of music; Vyzhnytsia specialized boarding school of I–III degrees with in-depth study of certain subjects and courses of the artistic and aesthetic cycle, named after Nazarii Yaremchuk, Vyzhnytsia, Chernivtsi region. E-mail: ljbjbowk@ukr.net

Familiarization of students with ancient Ukrainian folk instruments: forms and methods.

The article updates the issue of familiarizing the students of the main school with ancient Ukrainian folk instruments during art lessons and extra-curricular work in general educational institutions. As for musical instruments of different groups - drums (bubo, drum, dumbbells), strings (cymbals, bandura, kobza, violin, lyre, double bass), brass (trembita, pipe, duct) are presented with brief information in the format of interesting facts, legends, and poems that reveal the historical details of the creation of musical instruments, which is worth drawing the attention of schoolchildren. The forms of work and extra-curricular activities with students are offered, which will promote the students' independent and creative knowledge of the peculiarities of the appearance, structure and sound of old Ukrainian musical instruments and methods: perception and discussion with students works of art of various artists, in particular, the Transcarpathian region, with the depiction of ancient Ukrainian musical tools; listening to musical works with the sound of these musical instruments in audio recording and in «live» performances at musical festivals; virtual trips to museums of folk art and interactive tasks during these artistic travels, acquaintance with masters - the creators of ancient Ukrainian musical instruments; visiting workshops of studying ancient musical instruments; the production of elementary homemade musical instruments, analogues to the old ones, etc.

Key words: Ukrainian folk musical instruments, forms and methods, art lessons, extra-curriculum activities.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2019 р.

Визначено сутність колективної уваги школярів на заняттях у хорі в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах. Розглянуто характерні ознаки колективної діяльності співаків у творчому колективі хору. Зазначено фактори, що сприяють виявам колективної уваги школярів на хорових заняттях, напрями роботи вчителя – керівника хору, серед яких: налаштування хористів на спільну діяльність і результат, створення атмосфери зацікавленості творчим процесом, формування спеціальних умінь і навичок, вольової поведінки в учасників хору. Запропоновано методи і прийоми розвитку колективної уваги на хорових заняттях – вироблення стану готовності школярів перед співом, спонукання учасників колективу до самоконтролю та оцінки якості й різноманітності виконання, емоційного підсилення, емоційно-творчого налаштування школярів перед концертним виступом.

Ключові слова: колективна увага, школярі, хорові заняття, розвиток колективної уваги у хорі.

Основним організаційним принципом у хорі як вокально-виконавському колективі є колективність. Колективна творча діяльність як підґрунтя хорового мистецтва є неповторним творчим процесом, спрямованим на художньо повноцінне розкриття змісту та форми творів, що виконуються.

У процесі спільної музично-творчої діяльності виникає проблема узгодження дій всіх учасників, від чого істотно залежить її ефективність. Стрижнем роботи у хорі виступає активне вслуховування співаків хорового колективу в загальнохорове звучання. В основі цього процесу є

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-8885-2019-2-18-24>

УДК [37.016:78.087.68]:159.952

Миколінська Світлана Іванівна,

кандидат педагогічних наук, доцент НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна, swet_lana@ukr.net

СПЕЦИФІКА КОЛЕКТИВНОЇ УВАГИ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ХОРОВИХ ЗАНЯТЬ

увага співаків – важлива та необхідна умова успішного виконання будь-якої діяльності людини, однак під час хорового виконання вона набуває особливого значення.

Фізіологічні, психофізіологічні та нейрофізіологічні дослідження процесів уваги проводилися Н. Дубровинською, О. Єрмолаєвим, Д. Ліндслі, Р. Наатаненом, М. Познером, Г. Уолтером, Г. Хомич, Є. Хомською, Д. Фарбер. Сутність уваги розглядається у працях Ю. Дормашева, Ю. Гіппенрейтер, В. Романова, В. Страхова, І. Страхова, М. Фалікман, Н. Чуприкової та ін. Сучасні дослідники трактують цей феномен як активацію мозкових центрів (В. Бехтерев, Л. Орбелі, П. Анохін та ін.), збільшення процесів збудження та реактивності ділянок мозку (Н. Данилова, Ю. Кратін, Р. Наатанен, Є. Соколов, Є. Хомська та ін.). До функцій уваги належать досягнення та підтримка стану уважності, вибір джерела інформації, відбір інформації, що надходить, регулювання реакції організму та поведінки внаслідок її оброблення (М. Росаріо Руеда, М. Познер).

Питання розвитку уваги в навчальній діяльності розглядалися Н. Андріяшиною, І. Баскаковою, М. Лилою, С. Максименком, Т. Марютіною, Л. Малашинською, Л. Панушиною, І. Страховим, Г. Угаровою, Л. Тарасовою. Вченими виявлено такі закономірності: рівень

уваги залежить від ступеня навченості особистості в певному виді діяльності, ефективність уваги може бути поліпшена за допомогою навчання (І. Баскакова, М. Познер, Р. Руеда, І. Страхов та ін.). Тренінг уваги позитивно впливає на поведінку людини, і це має центральне значення для процесів навчання і соціалізації [8].

Питання колективної уваги учнів на уроках розглядалися у працях Е. Горохової, С. Левітіна, В. Страхова, Л. Тарасової. Як зазначає Л. Тарасова, колективна увага не є простою сумою індивідуальних проявів уваги зайнятих спільною діяльністю людей. Результат колективного продукту діяльності набуває нових якостей у порівнянні з якостями індивідів, що входять до нього. Тому колективну увагу вчена розглядає як нове якісне утворення, що вміщує кращі вияви уваги окремих учасників спільної діяльності і завдяки якому здійснюється складний процес взаємовпливу індивідуальної уваги кожного [6, с.17].

Згідно з експериментальними дослідженнями Л. Тарасової перцептивні, мнемічні та інтелектуальні процеси в умовах спільної діяльності й спілкування відбуваються інакше в порівнянні з діяльністю, яка організована індивідуально, ізольовано від колективу [6, с. 4].

У наукових працях розглядалися питання роботи з дитячим хором, розвитку школяра засобами хорового

співу (Л. Абелян, Ю. Алієв, І. Зеленецька, М. Осеннева, В. Попов, О. Раввінов, В. Соколов, Г. Струве, Г. Стулова, Н. Тевлина, Л. Хлебникова та ін.). Науковці та практики наголошують на важливості та необхідності створення міцного колективу хору, в якому кожен учасник підпорядковує свої особисті інтереси інтересам колективу, докладає зусиль у процесі роботи (на репетиціях і виступах) на досягнення спільного результату. За висловлюваннями Г. Струве, «кожна репетиція має стати заняттям, де керівник намагатиметься створити колектив однодумців, виховувати в дітях, окрім виконавських якостей, здатність виражати думки, почуття, спільно обговорювати все, що відбувається у колективі» [5, с. 7]. Водночас хоровий колектив має мислити та відчувати емоції під час виконання музичного твору так, як мислить та відчуває їх керівник [3, с. 128].

У науковій літературі піднімалися питання про необхідність уваги хористів на заняттях як обов'язкової умови досягнення результату у виконанні. Специфіка хорової діяльності передбачає роботу в напрямку активізації та постійного розвитку слухової спостережливості у співаків, тому в теорії та на практиці використовують поняття «слухова увага», «слухова активність», «напружена слухова діяльність», «вслуховування» тощо.

Зазначимо, що в музичній педагогіці питання колективної уваги спеціально не досліджувалися, і тому є актуальним розроблення комплексу методів та прийомів, напрямів роботи вчителя – керівника хору з метою розвитку колективної уваги у школярів – співаків хору.

Метою статті є постановка проблеми колективної уваги школярів на заняттях у хорі в умовах загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів; визначення факторів, що сприяють виявам колективної уваги школярів на хорових заняттях, опис напрямів роботи керівника хору та методів розвитку колективної уваги хористів у процесі хорових занять.

Проблема колективної уваги в хорі охоплює коло питань психолого-педагогічного та методичного харак-

теру. Серед найактуальніших: організація колективної уваги в хорі, вивчення особливостей включення індивідуальної уваги співаків у структуру колективної уваги, виявлення методів і прийомів розвитку колективної уваги школярів на заняттях хору тощо.

Термін «колективна увага» складається з двох містких понять: перше – увага як форма організації психічної діяльності людини, яка полягає в зосередженості і спрямованості її свідомості на певних об'єктах (предметах, подіях, образах, міркуваннях) при одночасному абстрагуванні від інших [4, с. 368], друге – колективна – вказує на об'єкт зосередження, визначаючи приналежність до колективу як соціальної групи, для якої характерними є міжособистісні стосунки, опосередковані суспільно цінним і особистісно значущим змістом спільної діяльності [4, с. 170].

Колективну увагу співаків у хорі ми розглядаємо як здатність одночасного слухового і розумового зосередження учасників колективу, їхню спільну установку (налаштованість) на спів за рукою диригента, на досягнення хорошого строю, ансамблю, емоційності та виразності виконання музичного твору.

Колективна увага в хорі характеризується виявом спільного довольного зосередження учасників колективу під час творчого процесу (розучування, виконання хороших творів), а істотною ознакою колективної уваги співаків у хорі є їхня спрямованість на взаємодію – психологічну, виконавську, інтерпретаційну – з іншими учасниками хорової діяльності.

Якщо йдеться про виконавську та інтерпретаційну взаємодію, то необхідність розвитку у співаків колективної уваги зумовлюється специфікою хорового співу, оскільки хорове звучання є результатом взаємодії багатьох складових: хорового строю, ансамблю, якості співацького звуку, художньої виразності тощо.

Перед співаками постає завдання набуття умінь уважного вслуховування з метою розвитку вокального слуху як важливого фактора співу в єдиній співацькій манері, умінь співати в ансамблі (вміти чути і себе, і сусіда, «злитися» своїм голосом із загальним

звучанням хорової партії за висотою, динамікою, тембром тощо).

Говорячи про психологічну взаємодію, важливо відзначити, що результатом занять навчання в хорі є не тільки досягнення певного результату в якості звучання, а й вплив на психічні стани і властивості співаків, певні зміни у них – набуття витримки, дисциплінованості, старанності, наполегливості, організованості. Ці зміни стосуються всіх учасників колективу, при цьому в різних співаків вони можуть бути якісно та кількісно різними. Кожному хоровому колективу властива певна динаміка діяльності, що визначається кількістю, якістю, масштабністю поставлених цілей і характером та повнотою їхнього виконання. У роботі хорового колективу важливими є:

а) спрямування хорової діяльності на досягнення стратегічної мети – створити колектив однодумців-поціновувачів музики, захопити дітей хоровим співом, колективною творчістю, сформувані в них необхідні вокально-хорові вміння;

б) постійний розвиток хорового колективу, що потребує послідовної постановки короткотривалих цілей і завдань, залучення вихованців до їх досягнення, вияву активності школярів, переживання радості від успішного досягнення цілей;

в) організація різноманітної діяльності: співаки, крім навчально-репетиційної діяльності, мають набувати досвіду концертної та громадської діяльності та залучатися до діяльності, що впливає на їхній загально-естетичний розвиток (наприклад, відвідування концертів відомих хорових колективів, слухання хороших творів у аудіозапису, залучення учнів до самостійного пошуку інформації, пов'язаної з їх виконавським репертуаром);

г) формування почуття честі як індикатора ставлення співака до колективу (почуття честі пов'язане з почуттями обов'язку й відповідальності);

г) збереження колективних традицій у хорі, спадкоємність поколінь, що робить життя колективу змістовним, цілеспрямованим, насиченим.

Формуванню колективної уваги в хорі, на наш погляд, сприяють такі фактори:

1) єдність цілей і завдань у всіх співаків хорового колективу, що посилює згуртованість учасників, додає цілеспрямованості їхнім зусиллям на заняттях, а спільність у досягненні цілей викликає взаємодію одне з одним під час і репетиційного, і особистісного спілкування. Зазначене надає виявам колективної уваги більшої цілісності і своєрідного взаємного доповнення за рахунок індивідуальних виявів зосередження;

2) приблизно однаковий рівень розвитку вокально-хорових умінь і навичок співаків хору;

3) психологічна сумісність членів колективу, бажання хористів працювати спільно, виявляти необхідне розуміння і терпимість до інших, що сприятиме результативності хорової діяльності;

4) синхронність темпо-ритму діяльності її учасників. У деяких випадках може мати місце деяка розбіжність темпо-ритмічних параметрів діяльності – несвоєчасний вступ або зняття у співі, невивчений напам'ять фрагмент, вияви неувважності під час пояснень керівником хору тих чи інших особливостей виконання, порушення співаками музичного темпу твору тощо, але сенс колективної діяльності в тому й полягає, щоб синхронізувати діяльність всіх учасників в окремих групах хору та у всьому колективі.

Розглянемо **напрями діяльності вчителя** та **методи і прийоми** його роботи у формуванні й розвитку колективної уваги учасників хору, які вважаємо найбільш вагомими.

Першочергову роль відіграє мотивація учасників колективу, а тому **налаштування хористів на спільну діяльність** і результат є рушійною силою хороших занять. Не можна розвинути творчий потенціал співаків і хору, коли відсутнє бажання докласти зусилля, хоч як би був зацікавлений у результаті керівник хору. З перших занять позитивну мотивацію навчання у хорі педагог викликає, створюючи *атмосферу зацікавленості*. Як наголошували І. Лернер, М. Махмутов, М. Скаткін, В. Сухомлинський та ін., позитивні емоції підвищують розумову працездатність, стимулюють навчальну діяльність. Своєю чергою, емоційне піднесення

школярів та захоплення справою буде зумовлювати високий ступінь зосередженості та вияв післядовільної уваги – стану цілеспрямованого зосередження, не потребуючи зусиль волі (І. Баскакова, Ф. Гоноболін, М. Добринін, Т. Дубовицька, І. Страхов та ін.). Серед прийомів, спрямованих на створення атмосфери зацікавленості – застосування дидактичних ігор або їх елементів, використання епітетів, порівнянь, які б викликали в дітей приємні асоціації, авансування вчителем успіху (коли в дитини щось не виходить, але за спробу виконати певне завдання вчитель хвалить учня і запевняє, що в нього неодмінно все вийде). Заняття мають проходити динамічно, емоційно. Захопленість роботою, емоційний підйом в діяльності відзначаються як чинники впливу на зосередженість, підвищуючи його силу (І. Страхов, І. Баскакова та ін.).

Підтримці зацікавленості сприятиме *вдало підібраний репертуар*. Підбір хорових творів має здійснюватися за критеріями відповідності віковим особливостям дітей і за змістом, і за можливостями подолання вокально-хорових труднощів з урахуванням голосового навантаження та загального діапазону учасників хору. Слід враховувати закономірності емоційного впливу ритму та гучності музичних творів, що виконуються. Зазначимо й про уподобання сучасних дітей, які люблять виконувати пісні сучасних авторів з привабливим змістом (в залежності від віку), з виразною мелодикою, цікавими гармонічними співзвуччями, синкопованим ритмом.

Активізації колективної уваги сприятиме *досягнення ефекту психологічного «зараження»*, якщо у процесі ознайомлення з новим твором дати можливість співакам відчувати його живу енергію – енергію художньої творчості, мистецьких образів. Емоційно налаштувати учнів на образний зміст музики під час ознайомлення з твором (у виконанні керівника хору або в запису на носіях інформації) допоможуть *вступна бесіда, розповідь, повідомлення про твір, композитора, цікавинки про створення твору* та ін., які своїм інформаційним змістом покликані викликали інтерес, позитивні емоції та позитивне

ставлення до твору. Виробленню установки уважного слухання сприятиме постановка запитань перед звучанням музичного твору: *– Про що співається у творі? – Який характер, настрої твору? – До якого жанру може належати цей твір? – Які емоції переживав композитор, створюючи цей твір?*

Активізації колективної уваги співаків сприятиме поділ їх на команди у процесі обговорення. Кількість відповідей від кожної хорової партії (група перших сопрано, других сопрано і т. д.) підраховується, і таким чином визначається група найактивніших або уважних, кмітливих хористів. Порадимо також методи музично-творчої діяльності, що виступатимуть як додаткові, наприклад, розігрування діалогів, театралізація за мотивами твору, які доцільно поєднати з названими вище методами і прийомами.

Другий важливий напрям – це робота, безпосередньо пов'язана з **формуванням спеціальних умінь і навичок хористів**. Так, однією з ознак наявності колективної уваги є синхронне довільне зосередження хористів. Досягнути синхронності уваги у школярів можливо завдяки *виробленню вміння співати за диригентським жестом*. З перших занять основна спрямованість колективної уваги співаків-початківців має бути на організацію власного співу за командою диригента, співу за його рукою, що передбачає розуміння учнями таких диригентських жестів, які означають: «увага», «взяття дихання», «початок співу», «закінчення співу» та ін., а також – зміна за рукою диригента сили звуку, темпу, штрихів тощо. Керівник хору, спостерігаючи за мімікою хористів та аналізуючи звучання хору, може визначити – чи всі є уважними під час репетиції, виконання.

Виконавський результат – як слухач сприйме і оцінить речуче – залежить від того, якою мірою розвинений музичний слух учнів, від уміння володіти своїм голосом, фізичного та емоційного стану співаків. Значна робота у хорі проводиться над чистотою інтонування багатоголосної музики. Дослідники І. Алієв, А. Менабені, О. Раввінов, Г. Стулова, В. Тевліна, Т. Овчинникова, М. Осеннева та ін. зазначали про необ-

хідність активізації уваги співаків хору до свого голосу та якості його звучання. Важливо вчити дітей слухати і чути як співає керівник хору, як показує голосом ті чи інші фрагменти твору, на що звертає увагу. Отже, виробленню синхронного довільного зосередження з іншими учасниками сприятиме установка кожного співака вчасно *спрямувати увагу на якість звучання свого голосу у хоровій партії*, вміти довільно зосередити увагу від початку до кінця у процесі співу, виконувати свою партію, розподіляючи свою увагу на дві й більше ліній звучання: інтонаційний та ритмічний ансамбль своєї партії, гармонічний стрій та динамічний ансамбль усіх хорових партій. Співак хорового колективу має володіти широкою емоційно-звуковою палітрою і свідомо використовувати її у процесі виконання.

Важливо проводити з школярами *бесіди* про те, що якість виконання музики залежить від систематичних вправлень – індивідуальних і колективних. Уже з перших занять робота має відбуватися у напрямках налагодження координації голосу і слуху; розвитку музичного слуху на ладовій основі; вироблення правильної вимови голосних і приголосних звуків; вироблення співацького дихання; набуття гнучкості й рухливості голосу; прищеплення вокально-технічних навичок; розвитку художньої виразності.

Слід зупинитися на питанні індивідуальної уваги хористів. Індивідуальне зосередження кожного співака робить певний внесок у колективну організацію уваги. Відбувається два протилежних явища – обмеження «індивідуальних уваг» та їх отождолення з увагою інших співаків, з одного боку, а з іншого – збагачення і вдосконалення зосередження кожного з хористів, коригування індивідуальної уваги і пристосування до цілісної організації колективної уваги.

Займаючись у хорі, де основою виступає спільна діяльність усіх хористів та їх керівника, кожен співак починає переймати найбільш доцільні *форми актуалізації уваги*, зокрема, вчасне та тривале її концентрування, миттєве переключення, розподіл уваги між всіма необхідними лініями звучання тощо. Вияви індивідуальної уваги,

що «не входять» у ці межі, повинні бути усунені і перетворені на зручні для інших. Усуненню підлягають, як правило, слабкі сторони індивідуальної уваги – зайва експресія, схильність часто відволікатися, ослаблена оперативність – оскільки за умови спільної діяльності вони виявляються більш рельєфно, ніж при індивідуальній діяльності її власників. Спільна колективна діяльність стимулює в окремих співаків розвиток властивостей їхньої уваги, які ще є нерозвиненими в даний час – зокрема, *концентрація, стійкість, переключення, розподіл, обсяг*. Вироблення установки у співаків на досягнення єдності в хорівій партії – досягнення ансамблю, строю, а також спонування до самоконтролю та оцінки якості та виразності виконання – саме й розвиватиме ці індивідуальні властивості слухової уваги кожного співака.

Формуванню вміння синхронно зосереджувати увагу співаків упродовж репетиції сприятиме застосування *методу контролю за звучанням хорівій партії*. Об'єктами слухового спостереження має стати співацьке дихання, звукоутворення, чистота інтонування, дикція, артикуляція, звуковедення тощо. Варто загострювати на якості звучання увагу всіх дітей – і тих, які зараз співають, і які в дану мить не співають. За такого підходу в роботі над твором бере участь весь колектив. Ті, хто не співає, – спостерігають за роботою іншої групи, активно слухають, стежать за мелодією, роблячи для себе корисні висновки.

Важливим і необхідним у розвитку колективної уваги школярів на хороших заняттях є **формування вольової поведінки учнів**. Робота в хорі – це постійне інтелектуальне та фізичне тренування, що потребує вольових зусиль. Процеси усвідомлення, контролю та аналізу якості звучання є виявами вольової регуляції співаків на заняттях хору. Довільність перебігу психічних процесів відбувається з допомогою вольових зусиль. Воля – це внутрішня активність особистості, пов'язана з вибором мотивів, цілепокладанням, прагненням до досягнення мети, зусиллям до подолання перешкод, можливістю приймати рішення та гальмувати поведінкові реакції [4, с. 71].

За даними фізіологів (Д. Фарбер, Н. Дубровинська та ін.), розумова праця школярів викликає значне напруження нервової системи.

Тривале напруження спричинює стомлення організму учнів, особливо в молодшому шкільному віці. Коли з'являються перші ознаки перевтоми – зниження уваги, темпу роботи, рухливий неспокій, – учні зусиллям волі можуть продовжувати роботу ще деякий час. Тоді у школярів підвищується напруга певних фізіологічних функцій, і якщо в цей момент не переключити увагу учнів на інший твір чи на інший вид діяльності, а продовжувати роботу з тією ж інтенсивністю, то настане втома, втрадиться зосередженість, працездатність різко знизиться. Вчасний *перехід від одного твору до іншого, зміна видів діяльності* (наприклад, застосування елементів гри з учнями молодшого шкільного віку) сприятиме переключенню уваги співаків, що виступить необхідною умовою збереження працездатності, активності.

Зазначимо, що у школярів молодшого шкільного віку є значні труднощі в регуляції своєї уваги – у них недостатньо сформовані процеси самоконтролю, ускладнене взаємоузгодження виконавських операцій [7, с. 20]. Якщо розглядати вік учнів від 6 до 9 років, то слід виокремити такі характерні особливості, як перевага мимовільної уваги над довільною як реакцією молодших школярів на зовнішні подразники [7, с. 8]. Мимовільна увага є емоційною, вона виникає внаслідок зосередження на предметах зовнішнього оточення. У музичній діяльності молодших школярів слід підключати різні рівні психічної активності учнів, підтримувати на занятті всі види уваги – довільну, післядовільну, а також і мимовільну, керувати процесами їх взаємозв'язку [2, с. 89]. Це стає можливим за умови збільшення емоціогенних факторів на заняттях: використання вчителем таких пояснень, аналогій, порівнянь, які викликають емоційне захоплення, а також включення вправ з елементами руху під час співу, вправ зі словами на близьку для дітей тематику (образи природи, птахів, тварин, казкових персонажів) тощо.

На хороших заняттях керівник хору стежить та аналізує успіхи і недоліки співаків, та відповідно застосовує різні методи впливу: схвалення, заохочення, навіювання, підтримка найменших спроб співаків на шляху до досягнення потрібного результату. Слід обережно використовувати зауваження, особливо молодшим школярам, краще висловлювати його у формі побажання або наводити приклади гарного звучання та ін. Учасники хору самі можуть оцінити успіх свій і своїх товаришів; учитель може доповнити думки учасників та попросити їх поміркувати про те, що цьому сприяло – наполеглива праця, вольові зусилля, природні дані та ін.

Ще одним напрямком колективної уваги учнів у хорі є вироблення **спільної установки хористів перед концертним виступом**. Співакам слід пояснювати та наводити приклади того, що виконавець не грає для себе чи заради самої гри, а прагне познайомити слухачів з музичним твором, довести свої думки та почуття своїм унікальним інструментом – голосом. Важливо надихнути співаків на емоційне відображення змісту, настрою музичного твору. Перед виступом хорового колективу з метою вироблення у співаків спільної установки на концертне виконання ключову роль відіграють і зміст словесних настанов, і невербальні техніки диригента (інтонація, міміка, його впевненість та внутрішній піднесений стан).

Висновки. Отже, розвиток колективної уваги співаків хору є важливим питанням у вокально-хорової роботі. Розвинена колективна увага сприятиме узгодженню дій всіх учасників хору – співу за рукою диригента, контролю за якістю звучання всіх хористів, досягненню хорового строю, ансамблю, взаємодії між школярами – психологічної, виконавської, інтерпретаційної.

Для розвитку колективної уваги школярів на хороших заняттях необхідно налаштувати хористів на спільну мету та результат, створювати атмосферу зацікавленості творчим процесом, формувати спеціальні вокально-хорові уміння та навички у співаків, формувати їхню вольову поведінку. Серед методів і прийомів розвитку колективної уваги на хороших заняттях є вироблен-

ня стану готовності учнів перед співом, вироблення установки уважного слухання хористів, спонукання учасників колективу до самоконтролю та оцінки якості й виразності виконання, емоційно-творче налаштування перед концертним виступом.

У цьому контексті **перспективними подальшими розвідками** вважаємо розроблення методик формування колективної уваги співаків хору різних вікових груп.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Баскакова И. Л. Внимание дошкольника, методы его изучения и развития. Изучение внимания школьников. Воронеж : Изд-во Ин-та практической психологии, 1995. 64 с.
2. Миколінська С. І. Музично-слухова увага молодших школярів: теорія та методика формування : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 220 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/19847>
3. Пігров К. К. Керування хором. Київ : Держ. видав. образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1962. 178 с.
4. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – Київ : Академвидав, 2006. – 424 с.
5. Струве Г. А. Школьный хор : кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1982. 191 с.
6. Тарасова Л. Е. Формирование коллективного внимания младших школьников : автореф. дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика». Саратов, 1999. 19 с.
7. Фарбер Д. А. Физиология школьника / Д. А. Фарбер, И. А. Корниенко, В. Д. Сонькин. Москва : Педагогика, 1990. 64 с.
8. Rosario Rueda M. Development of Attention / M. Rosario Rueda // – Oxford Handbooks Online. 2013. Dec. URL: DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199988693.013.0015

REFERENCES

1. Baskakova, I. L. (1995). *Vnimanie doshkolnitsi, metody ego izucheniia i razvitiia. Izucheniye vnimaniia shkolnykov [Attention of preschooler, methods of study and development. Studying schoolchildren's attention]*. Voronezh: Izd-vo In-ta prakticheskoi psikhologii.
2. Mykolinska, S. I. (2015). *Muzychno-sluhova uvaha molodshykh shkoliariv: teoriia ta metodyka formuvannia [Musical and hearing attention of primary schoolchildren: Theory and methods of formation]*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Dragomanova. Retrieved from <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/19847>
3. Pihrov, K. K. (1962). *Keruvannia khorom [Managing the choir]*. Kyiv: Derzh. vydav.

obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury.

4. Stepanov, O. M. (Ed.). (2006). *Psykholohichna entsyklopediia [Psychological Encyclopedia]*. Kyiv: Akademyvdav.
5. Struve, G. A. (1982). *Shkolnyi khor [School choir]*. Moscow: Prosveshchenie.
6. Tarasova, L. E. (1999). *Formirovanie kolektivnogo vnimaniia mladshikh shkolnikov [Formation of collective attention of primary schoolchildren]*. (Dissertation Abstract, Saratov).
7. Farber, D. A. Kornienko, I. A., & Sonkin, V. D. (1990). *Fiziologiia shkolnika [Physiology of school student]*. Moscow: Pedagogika.
8. Rueda, R. M. (2013, December). *Development of attention*. Oxford Handbooks Online. Retrieved from DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199988693.013.0015

Миколинская С. И., кандидат педагогических наук, доцент НПУ имени М. П. Драгоманова, г. Киев, Украина, swet_lana@ukr.net
Специфика коллективного внимания школьников в процессе хоровых занятий.

Определена сущность коллективного внимания школьников на занятиях в хоре в общеобразовательных и внешкольных учебных заведениях. Рассмотрены характерные качества коллективной деятельности певцов в творческом коллективе хора. Указаны факторы, способствующие проявлениям коллективного внимания школьников на хоровых занятиях, направления работы учителя – руководителя хора, среди которых: настройка хористов на совместную деятельность и результат, создание атмосферы заинтересованности творческим процессом, формирование специальных умений и навыков у участников хора, формирование у них волевого поведения. Предложены методы и приемы развития коллективного внимания на хоровых занятиях: выработка состояния готовности школьников перед пением, установки внимательного слушания хористов, побуждение участников коллектива к самоконтролю и оценке качества и выразительности исполнения, эмоциональное усиление, эмоционально-творческий настрой школьников перед концертным выступлением.

Ключевые слова: коллективное внимание; школьники; хоровые занятия; развитие коллективного внимания в хоре.

Mykolinska S. I., PhD, National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine, swet_lana@ukr.net

Specificity of collective attention of schoolchildren at choir class

The essence of collective attention of schoolchildren at choir class in general educational institutions out-of-school educational institutions is determined.

Collective attention of students in vocal and choral activities is considered as the ability to simultaneously auditory and intellectual concentration of the participants of the collective, their joint setting (orientation) on singing in the conductor's hands, to achieve the choral order, ensemble, emotionality and expressiveness of the performance of musical work.

The characteristic features of the singers' collective activity in the choir's creative team are considered. In addition, psychological, performing, interpretive orientation and interaction of the participants of the choir group have become necessary.

The factors contributing to the expressions of students' collective attention are the following: the unity of goals and tasks of all singers, the same level of development of vocal-choral skills and skills of singers, synchrony of the tempo-rhythm of participants' activities, desire of the choirs to identify the necessary understanding and tolerance to others.

In order to develop the collective attention of the singers, the author proposes for the teacher – the head of the choir the following directions of work: the choir's orientation to the joint activity and result, formation of special skills and abilities of the choir members, formation of their volitional behaviour. Methods and techniques of development of collective attention at choral classes: development of the state of schoolchildren's readiness of before singing, development of choristers' attitude of careful listening, promote the choir members to self-control and evaluation of quality and expressiveness of their performance, emotional strengthening, emotional and creative setting of schoolchildren before concert performance.

It is emphasized on the importance of developing the singers' ability to synchronize voluntary concentration with the help of singing skills by conducting a gesture. Moreover, students' interest in choir activities will result in a high degree of concentration and emergence of students' postvoluntary attention. The well-chosen repertoire, using elements of game with primary schoolchildren, encouraging the singers' least achievements, predicting of success, teacher's kindness will support students' interest.

Keywords: collective attention, schoolchildren, choir class, development of collective attention in choir.

Стаття надійшла до редакції 13.04. 2019 р.